

Befästningsmur vid Kalmar nya kulturhus

Arkeologisk kontroll 2025

L1958:9303, Kalmar Abborren 1, Kalmar socken, Kalmar kommun, Kalmar län, Småland

Ulrika Söderström

Arkeologisk rapport 2025:13

MUSEI ARKEOLOGI SYDOST
– en del av Kalmar läns museum

Befästningsmur vid Kalmar nya kulturhus

Arkeologisk kontroll 2025

L1958:9303, Kalmar Abborren 1, Kalmar socken, Kalmar kommun, Kalmar län, Småland

Författare	Ulrika Söderström
Copyright	Kalmar läns museum 2025
Redaktion	Anna-Karin Karlsson, Stefan Siverud
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
ISSN	1400-352X

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	8
Topografi och fornlämningsmiljö	9
Tidigare undersökningar	10
Syfte och frågeställningar	13
Metod och genomförande	14
Resultat	15
Tolkning	18
Åtgärdsförslag	19
Referenser	20
Tekniska och administrativa uppgifter	22

Karta över Kalmar län med platsen markerad.

Sammanfattning

I samband med att Kalmar kommuns pågående byggnation av nytt kulturkvarter inom fastigheten Abborren 1 i centrala Kalmar stad har schaktningsarbeten genomförts. I anslutning till den gamla gymnastikbyggnadens entré, i den nordvästra delen av fastigheten, påträffades en mer eller mindre intakt, 6 meter lång stenmur ca. 0,5 meter under markytan. Lämningen påträffades inom den registrerade fornlämningen L1958:9303, ett stadslager med dateringar från framförallt medeltid och 1500–1600-tal. Med anledning av detta kontaktades Länsstyrelsen i Kalmar län som beslutade att Museiarkeologi sydost skulle genomföra en arkeologisk kontroll (dnr. 1763–2025). Uppdraget, som genomfördes under en halvdag i februari 2025, omfattade dokumentation av den påträffade lämningen.

Från tidigare arkeologiska undersökningar inom fastigheten fanns vetskap om att lämningar efter 1700-talets befästningsverk hittats på samma

plats. Vid schaktning för VA utanför nämnda gymnastikbyggnad hittades på 1980-talet västra hörnet till samma mur, men då undersöktes endast en begränsad del av densamma. Den nu genomförda dokumentationen tillför därmed ny kunskap om befästningsmuren och dess konstruktion.

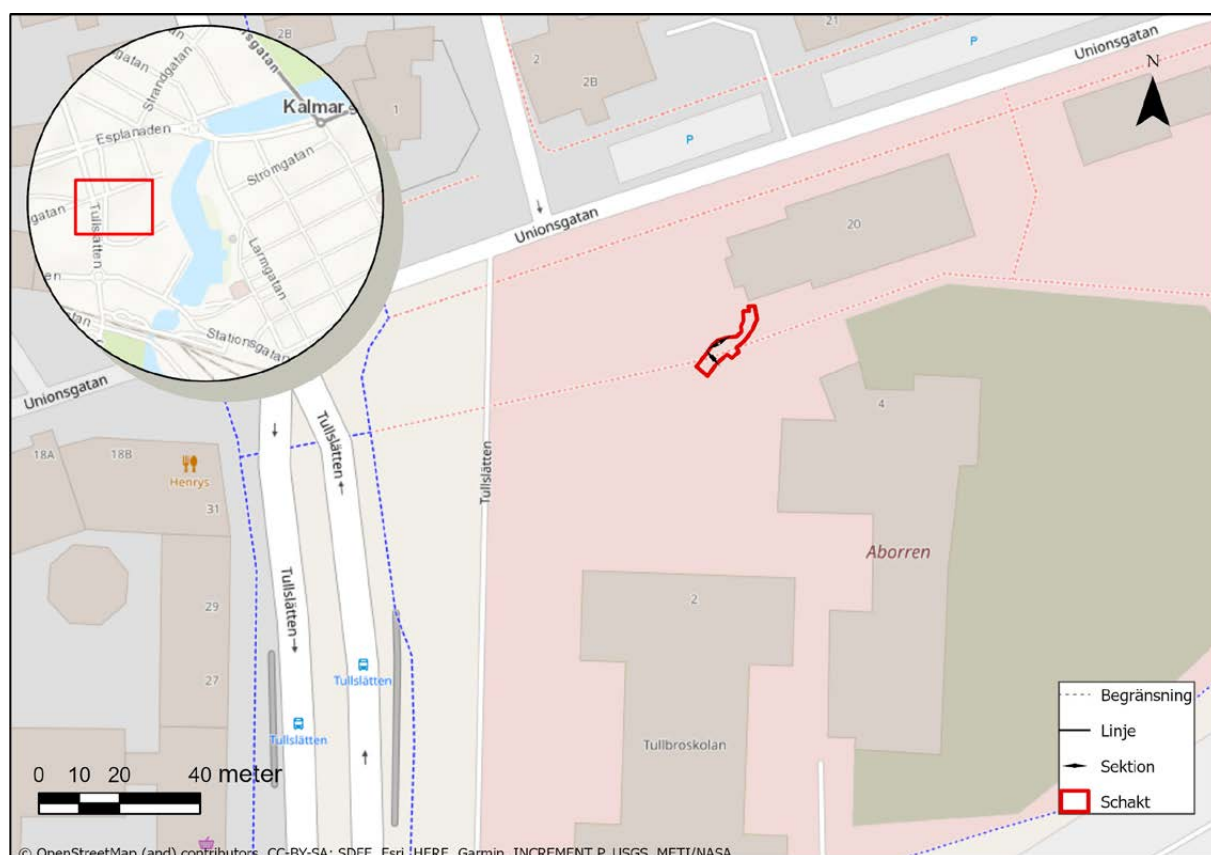
Muren som frilagts vid schaktningen var drygt två meter hög, mätt från den sterila sanden till murens högsta bevarade och mätbara punkt. Muren är byggd av kalkstensskivor, ca 0,10–0,45 m och ca 0,03 m höga, lagda i förband med kalkbruk mellan. Kalkstensmuren var i sin tur lagd på en kallmurad gråstenssula i två skift. Under denna fanns en grundläggning bestående av mindre stenar. Murens bredd var ca 0,6 meter. Inga andra lämningar av antikvariskt intresse eller fynd kunde iakttas vid den okulära besiktningen av schaktkanterna och framrensningen av muren inför dokumentationen.

Inledning

Museiarkeologi sydost vid Kalmar läns museum har efter beslut från Länsstyrelsen i Kalmar län (dnr. 1763–2025) genomfört en arkeologisk kontroll inom fastigheten Abborren 1. Fastigheten ligger på Tullslätten mellan stadsdelarna Malmen och Kvarnholmen i centrala Kalmar (fig. 1). Uppdraget genomfördes med anledning av att byggarbetare påträffat en 6 meter lång stenmur i samband med schaktningsarbeten för det nya kulturkvarteret och Kalmars nya kulturhus

Strömmen. Området ligger inom den kända fornlämningen L1958:9303, ett stadslager med dateringar från framförallt medeltid och 1500–1600-tal.

Kostnadsansvarig uppdragsgivare var Länsstyrelsen i Kalmar län. Fältarbetet utfördes under en halvdag i september 2024. Ansvarig för fältarbetet var Ulrika Söderström som också ansvarat för rapporten.

Figur 1. Översiktskarta som visar del av kvarteret Abborren samt undersökningsområdet.

Topografi och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet ligger i de centrala delarna av Kalmar stad i den västra delen av fastigheten Abborren 1, i kvarteret med samma namn. På norra och västra sidan om kvarteret löper Unionsgatan respektive Tullslätten, där den sistnämnda i realiteten utgör den sydligaste delen av Norra vägen (se fig. 1). I söder gränsar kvarteret mot den s.k. Cellgraven, vilket var den vattengrav som ursprungligen omgav ravelinen *Prins Carl* som Kalmars nuvarande fängelse uppfördes på under slutet av 1800-talet. Vattengraven är idag igenfylld, men är ännu avläsbar i terrängen. Dess norra del, vilken ligger i anslutning till kvarteret Abborren, är omgjord till parkering. I den östra delen övergår kvarteret i ett smalt parkstråk med en grusbelagd cykelbana som löper utmed Systraströmmen. Vattendraget utgör en topografisk gräns mellan stadsdelarna Malmen och Kvarnholmen. I kvarteret finns sedan tidigare fyra byggnader: Tullbroskolans huvudbyggnad och gymnastikhus, Bernhardinaskolan, samt byggnaden som tidigare huserade Kalmar stadsbibliotek och Kalmar kommuns kulturförvaltning (Lamke & Jonsson 2014). Sedan år 2023 pågår Kalmar kommuns arbete med att omvandla den före detta biblioteksbyggnaden och delar av den angränsande parken i östra delen av kvarteret till Kulturkvarteren, vilket bl.a. ska innehålla Kalmars nya kulturhus *Strömmen* (Kalmar kommun 2025).

Kvarteret Abborren och det aktuella exploateringsområdet ligger inom den registrerade fornlämningen L1958:9303, ett stadslager med dateringar från framförallt medeltid och 1500–1600-tal. Det ingår även i det riksintresse för kulturmiljövården, Kalmar stad H48, som omfattar

hela Kvarnholmen och Kalmar gamla stad, dvs. området kring Kalmar slott där också Kalmar medeltida stad låg. Inom fornlämningsområdet har ett stort antal arkeologiska undersökningar gjorts på senare tid som på ett konkret sätt har bidragit till kunskapen om Kalmars historia från tidig medeltid till historisk tid (t.ex. Stibeus & Bolander 2015; Tagesson & Carelli 2016; Larsson & Stibeus 2017; Ring 2018).

Ett exempel på detta är det närliggande kvarteret Domherren, vilket ligger nordväst om kvarteret Abborren. Under medeltiden låg S:t Gertruds kyrka med tillhörande kyrkogård här. Efter reformationen övergavs kyrkan och de sista resterna av kyrkan revs under 1800-talets andra hälft då också iakttagelser kring kyrkan nedskrevs. Av dessa framgår bl.a. att kyrkan var en rundkyrka i sten, 35 alnar i diameter (Selling 1984; Ring 2001). Den omgivande kyrkogården, vilken användes som begravningsplats fram till slutet av 1800-talet, har varit föremål för flera arkeologiska undersökningar. De senaste genomfördes år 2016 och 2017 (Ring 2018; se även Selling 1984; Karlsson 1999; Ring 2001, 2004, 2009, fig. 2). Vid samtliga undersökningar har skelettbegravningar påträffats, dock har inga ¹⁴C-dateringar genomförts på materialet. De har emellertid delvis kunnat tidsbestämmas med hjälp av påträffade fynd i gravarna till historisk tid, främst 1700- och 1800-tal. Endast en mindre del av kyrkogården finns nu kvar.

Enligt historiska källor ska ett av Kalmars medeltida nunnekloster, S:t Johannis Systrakloster, ha legat i kvarteret Abborren. Enligt ett medeltida diplom kan nunneklostret anses grundat år 1299,

Figur 2. I samband med ett byte av VA i Esplanaden undersöktes en större del av det som under medeltiden utgjorde kyrkogården till S:t Gertruds kyrka. Ett stort antal skelettbegravningar påträffades och undersöktes. Foto: Kalmar läns museum.

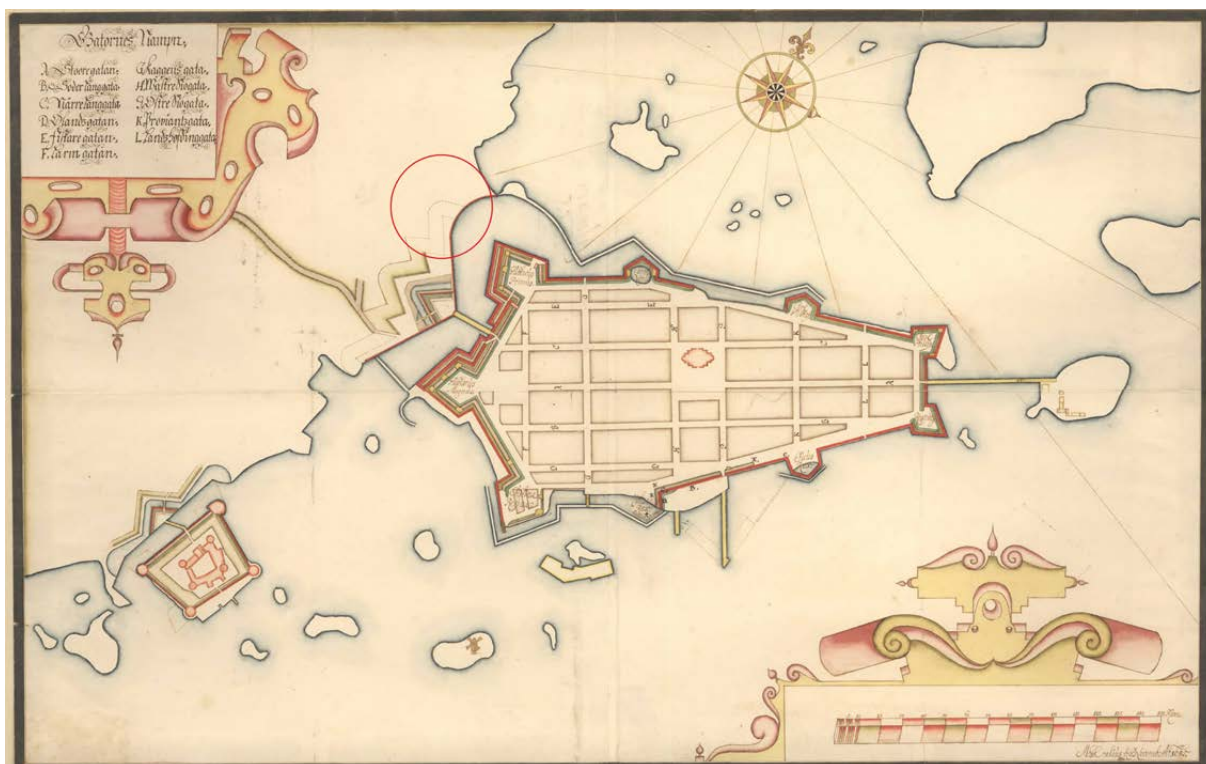
då Margareta Gustavdotter donerade en väsentlig summa pengar för klostrets uppbyggnad (Andersson 2006:281–283). Det ska sedan ha funnits fram till ca 1505 då systrarna flyttades över till konventet i Skänninge. Namnet Systraströmmen ska ha kommit av nunneklostrets närvaro i området. Trots att det finns uppgifter som gör gällande att konventet ska ha bestått av kloster, kyrka, kyrkogård och bonings- och ekonomihus har spåren efter detsamma inte lokaliserats i kvarteren, trots vissa insatser (se vidare under Tidigare undersökningar).

Under 1600-talet fattades beslutet att flytta Kalmar stad från dess medeltida placering vid slottet till det närliggande Kvarnholmen. I och med stadsflytten påbörjades även byggnationen av den nya stadens befästningsverk. Åren

1683–1698 uppfördes utifrån Erik Dahlbergs ritningar Västerport, även kallad Högvakten, samt ravelinen Prins Carl som ligger knappt 300 meter sydost om det nu aktuella området. Enligt förslag från 1724 års fästningskommission byggdes där efter kompletterande fästningsverk bestående av stenkantade vallar både norr och söder om ravelinen även Tagesson & Carelli 2016). Av det historiska kartmaterialet att döma bör försvarsverket ha sträckt sig in i de delar av kvarteret Abborren som nu exploateras (fig. 3).

Tidigare undersökningar

Ett antal arkeologiska insatser har genomförts i kvarteret Abborren, de flesta med sparsamma resultat. Den första provundersökningen i kvarteret genomfördes 1974 på uppdrag av Kalmar kommun, inför det kommande bygget av den

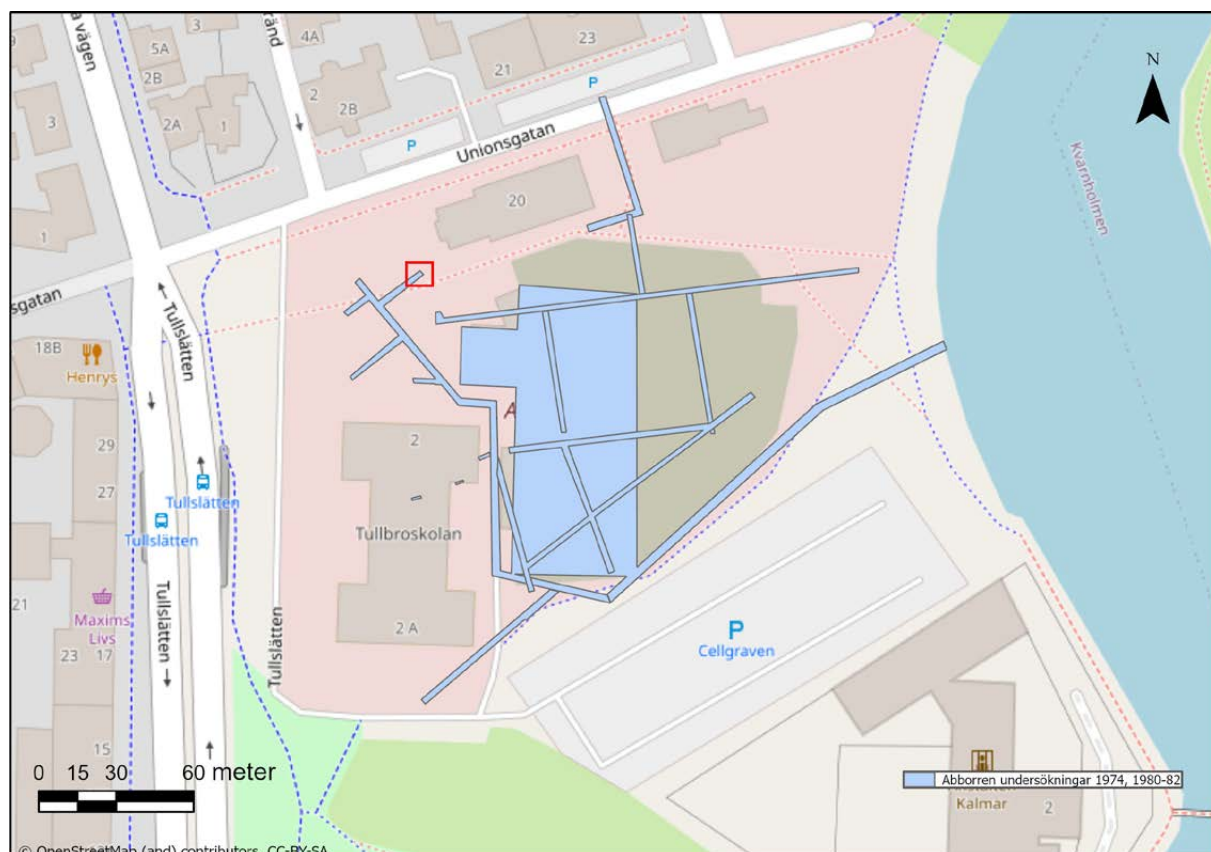
Figur 3. Utsnitt ur relationsritning från 1685 visande Kvarnholmen och dess befästningar då den södra sidan höll på att färdigställas. Den ungefärliga platsen för undersökningen markerad i kartan med röd cirkel. Källa: Krigsarkivet SFP Kalmar 234.

planerade biblioteksbyggnaden (dnr 675/77, KLM, Arnell 1977). Vid undersökningen togs fyra schakt upp, men inga lämningar eller fynd som kunde tyda på att man anträffat platsen för Systraklostret framkom. Däremot påträffades lämningar efter en äldre strandskoning, samt murrester. Båda tolkades som lämningar efter befästningsverket, uppfört efter 1724. Ytterligare en provschaktning genomfördes år 1980. Vid undersökningen konstaterades att området för den planerade biblioteksbyggnaden täcktes av ett tjockt lager påförda raseringsmassor med inslag av byggnadsrester från 1700- och 1800-tal. Inga lämningar av antikvariskt intresse fram (Delden 1982).

År 1982 genomfördes en ny undersökning genom schaktningsövervakning då flera dagvattenledningar skulle nedläggas i området. Enligt den redogörelse som antikvarie Michael Delden, då arkeolog vid Kalmar läns museum, upprättade ska ett antal lämningar och fynd ha påträffats.

Uppgifterna gör gällande att det i ett av schakten påträffades omrörda mänskliga skelettdelar från minst tre individer. Delden skriver dock att *”Benens inbördes läge samt den från platsen avvikande strukturen på fyllningsmassan i nedgrävningen tyder på att skelettdelarna är uppgrävda och hitförda från annan plats”* (Delden 1982:2). Utöver detta påträffades ett murat hörn i ett av de mindre schakten sydväst om ingången till gymnastiksalen, dvs. i samma område där den nu påträffade muren framkom (fig. 4, se vidare under Resultat). Delden noterar att murhörnet endast frilades i sin södra del och att den hade ett innerliv bestående av uppmurade kalkstensskivor. Muren vilade på 0,2–0,4 meter stora sulstenar lagda direkt i den sterila sanden. Vid den fortsatta undersökningen kunde inga fler rester av muren återfinnas i något av de i anslutning dragna schakten.

Utöver dessa undersökningar genomförde Arkeologerna vid Statens Historiska Museer en arkeologisk förstudie utan KML-beslut år 2015.

Figur 4. Översiktskarta visande de arkeologiska schakt som undersöktes åren 1974, samt 1980–1982. Platsen för det påträffade murhörniet markerat med röd fyrkant.

Uppdraget gällde en georadarundersökning och kart- och arkivstudier inom kvarteret Abborren inför den kommande planeringen för Kalmars nya kulturkvarter. Uppdragsgivare var Kalmar kommun. Vid undersökningen konstaterades att det sannolikt finns spår efter 1600- och 1700-talets befästningsverk i den östra delen av området. Man konstaterade även att det medeltida nunneklostret, som är känt från äldre källor, sannolikt legat på platsen för Tullbro skolan (Arenius 2015).

I samband med de nu pågående arbetena inom Abborren 1 har Museiarkeologi sydost har gjort ytterligare en arkeologisk kontroll. Hösten 2024 framkom en murrest vid schaktning öster om den tidigare biblioteksbyggnaden och det nu aktuella undersökningsområdet. Lämningen tolkades som en rest av 1700-talets befästningsvallar (Söderström 2025, in print).

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska kontrollen var att dokumentera den framgrävda lämningen genom att mäta in den med hjälp av GPS, fotografera den, samt författa en kort rapport för ärendet.

Metod och genomförande

Den påträffade stenkonstruktionen framkom på ett djup om ca. 0,5 meter under nuvarande markyta i den nordvästra delen av kvarteret, knappt 10 meter sydväst om gymnasiebyggnaden. Lämningen och schaktkanterna besiktigades först okulärt, varefter den framgrävda muren rensades fram med hjälp av skärslev för översiktlig bedömning och dokumentation.

Undersökningsområdet och de framkomna lämningarna mättes även in med GPS, dokumenterades digitalt i IDA och genom digitalfotografering. Inga fynd tillvaratogs vid kontrollen.

Resultat

Lämningen som påträffades och frilades var en ca 6 meter lång mur som löper i sydvästlig-nordöstlig riktning, byggd huvudsakligen i kalksten (fig. 5). Muren var drygt två meter hög, från den sterila sanden till den högst liggande murstenen. På ett ställe hade asfalten och det underliggande bärlagret schaktats av och frilagt bredden på muren, vilken uppmättes till ca 0,6 meter (fig. 6). Muren var

byggd av kalkstensskivor, ca 0,10–0,45 m och ca 0,03 m höga, lagda i förband med kalkbruk mellan. Värt att notera är att färgen på de använda kalkstensskivorna i muren avvek mellan anläggningens västra och mittersta/östra del. I den västra delen av anläggningen hade i stort sett endast röda kalkstenar använts, medan muren från mitten av anläggningen och hela vägen mot den östra

Figur 5. Den påträffade muren var byggd i kalksten och lagd på en kallmurad gråstenssula i två skift. I bild syns tydligt färgskillnaderna mellan kalkstensskivorna i den västra respektive mittersta och östra delen av muren, dvs. till vänster och höger. Foto från SO.

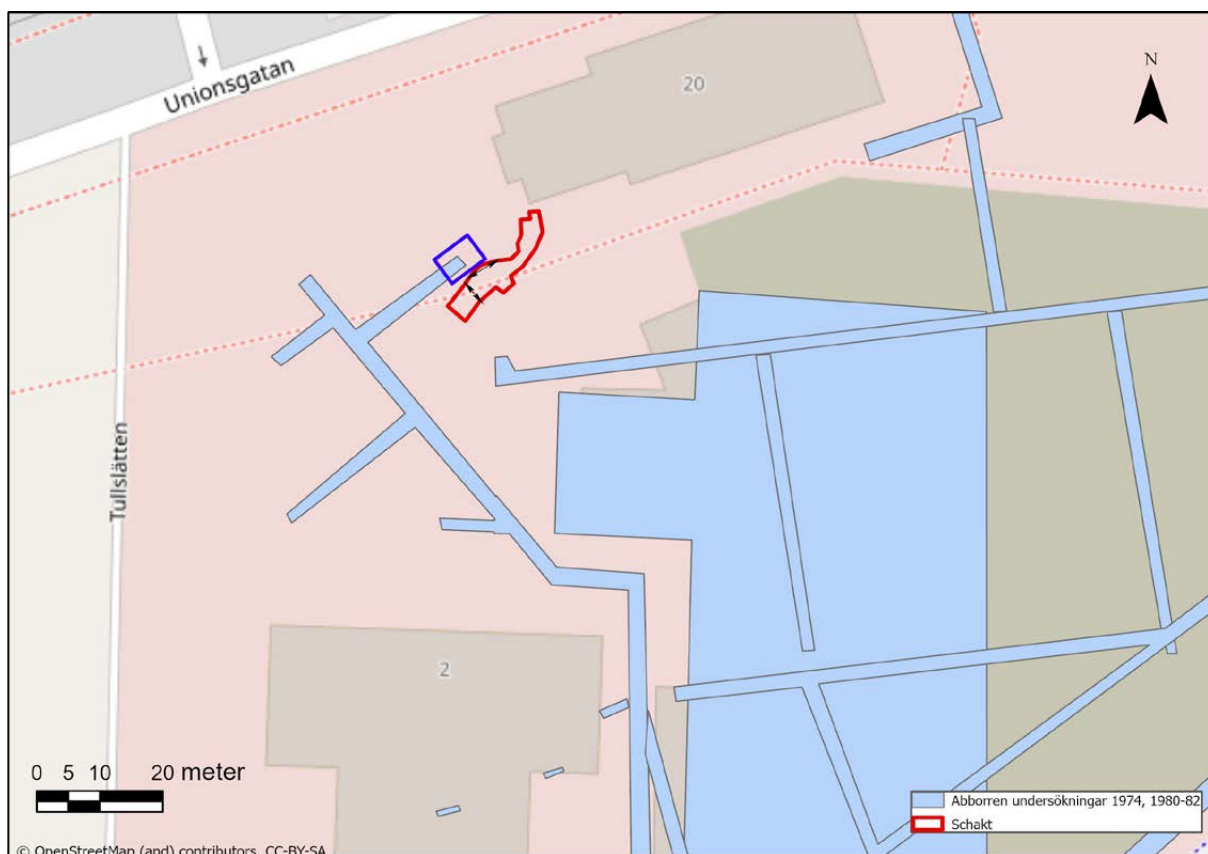
Figur 6. Den övre delen av muren frilagd på ett ställe. Här syns två av kalkstenarna i toppen av muren som var ca 0,6 meter bred. Foto från NV.

avgränsningen bestod främst av grå kalkstenar. Kalkstensmuren var i sin tur lagd på en kallmurad gråstenssula i två skift. Under denna hade det lagts en grundläggning bestående av mindre stenar ca 0,10–0,2 cm i diameter. Stenläggningen tolkas som en utjämningskonstruktion.

Från tidigare undersökningar på samma plats fanns kunskap om att man påträffat ett murhorn som tolkats som tillhörande murarna i det befästningsverk som uppfördes på platsen under 1700-talet. Vid en jämförelse mellan schaktkartan som upprättades vid undersökningen av murhornet på 1980-talet och inmätningen av den nu framkomna muren visar att de bör tillhöra en och samma konstruktion (fig. 7). Det kan dock konstateras att den nu framkomna muren var betydligt mer välbevarad än det tidigare undersökta murhornet.

Såväl hörnet som den del av muren som fortsatt mot sydost var påtagligt påverkade av de tidigare gjorda ledningsdragningarna. Där muren skulle ha funnits fanns nu en ledningstrumma i betong. Fyllnadsmassorna kring denna och i hörnet bestod främst av grusig sand med inblandad asfalt och annat modernt material. Redan 1982 konstaterade Delden att murhornet var påverkat av tidigare markarbeten i området (Delden 1982). Dessa tycks emellertid inte ha påverkat den nu framkomna muren.

Vid dokumentationstillfället noterades att schaktet där muren påträffats fortsatte mot den gamla gymnastikbyggnaden i nordost. Här var schaktet något smalare och grundare än den del där muren framkom, men av djupet att döma bör en fortsättning på muren mot nordost varit synlig här.

Figur 7. Översiktskarta visande de arkeologiska schakt som undersöktes åren 1974, samt 1980–1982 samt det nu grävda schaktet. Avvikelsen mellan de båda inmätningarna beror på skillnaden mellan 1980-talets och nutidens inmätningstekniker. Schakten och lämningarna bör ses som överlappande varandra. Riktningen på den nu dokumenterade muren syns märkta med svarta streck och pilar, den del av schaktet där murhörnet påträffades på 1980-talet märkt med mörkblå ruta.

Så var dock inte fallet. Inget annat av antikvariskt intresse kunde iakttas i schaktkanterna runt om muren och inte heller framkom några fynd av äldre karaktär när ytan rensades upp för dokumentationen.

Tolkning

Den framkomna muren tolkas som en del av det befästningsverk som färdigställdes i området under början av 1700-talet (se fig. 3).

Åtgärdsförslag

Inga ytterligare åtgärder föreslås.

Referenser

- Andersson, C. 2006. *Kloster och aristokrati. Nunnor, munkar och gåvor i det svenska samhället till 1300-talets mitt*. Avhandling. Göteborgs universitet.
- Arenius, E. 2015. Gäckande nunnekloster sökes med georadar. *Barometern OT*. 2015-03-05. <https://www.barometern.se/artikel/gackande-nunnekloster-sokes-med-georadar/> [Hämtat 2024-12-18]
- Arnell, K-H. 1977. Ang. nytt stadsbibliotek i kv. Abborren, Malmen, Kalmar, Småland. Skrivelse till Kalmar kommun 1977-05-10. *Kalmar läns museums arkiv*.
- Delden, M. 1982. Rapport över antikvarisk kontroll vid schaktning för biblioteksbyggnad, kv. Abborren, Kalmar stad och kommun, Småland. Dnr 1354/81, KLM. *Kalmar läns museums arkiv*.
- Kalmar kommun 2025. *Kulturkvarteret - ett vardagsrum för alla*. <https://kalmar.se/bygga-bo-och-miljo/samhallsutveckling/pagaende-detaljplanearbete-och-projekt/innerstaden/kulturkvarteret.html> [Hämtat 2025-04-24]
- Karlsson, C., 1999. *Arkeologisk förundersökning på S:t Gertruds kyrkogård 1987*. Malmen, Esplanaden, Kvarteret Duvan, Fornlämning 93, Kalmar stad, Småland. KLM Dnr 987/8 Rapport 1999. Kalmar läns museum.
- Lamke, L., & Jonsson, M. 2014. *Tullslätten Kulturhistorisk utredning för kv. Abborren i Kalmar*. Byggnadsantikvarisk rapport 2014. Kalmar läns museum.
- Larsson, S, & Stibéus, M. 2017. *Valnötsträdet 8, Kalmar gamla stad: Kalmar län, Småland, Kalmar stad och kommun, Valnötsträdet 8, fornlämning Kalmar 94: arkeologiska förundersökningar 2014–2016*. [Stockholm]: Arkeologerna, Statens historiska museer
- Ring, C. 2001. Domherren 18. Fornlämning 9 Kalmar stad, Kalmar kommun, Småland Arkeologisk förundersökning 2001. KLM Dnr 33-332-00. Kalmar läns museums arkiv.
- Ring, C. 2004. Domherren 18. Fornlämning 9 Kalmar stad, Kalmar kommun, Småland Arkeologisk undersökning 2004. Kalmar läns museums arkiv.
- Ring, C. 2009. *Skelett under trottoaren*. R 93, Domherren 19/Esplanaden, Kalmar stad, Kalmar kommun, Småland. Arkeologisk förundersökning 2000. Rapport 2009:2. Kalmar läns museum.
- Ring, C. 2018. *Kyrkogården vid S:t Gertrud*. Arkeologisk förundersökning 2016 och 2017. Arkeologisk rapport 2018:16. Museiarkeologi sydost vid Kalmar läns museum.
- Selling, D., 1984. *Rapport medeltidsstaden nr 61, Kalmar*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.

Stibéus, M., & Bolander, A. 2015. *Kalmar slott - bebyggelse och fynd från 1100–1800-talen: Småland, Kalmar kommun och stad, Kalmar slott, RAÄ 53: särskild arkeologisk undersökning och förundersökning 2013 och 2014*. Linköping: Arkeologiska uppdragsverksamheten, Statens historiska museer.

Söderström, U. 2025. *Murrest vid Kalmar nya kulturhus*. Arkeologisk rapport 2025:06. Kalmar läns museum.

Tagesson, G & Carelli, P (red.) (2016). *Kalmar mellan dröm och verklighet: konstruktionen av den tidigmoderna staden*. [Linköping].

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	1763–2025
Kalmar läns museums dnr:	25/0111
Projektnummer KLM:	A2517
KMR uppdragsnr:	202500997
Spridningstillstånd, LM:	507-98-2848
Uppdragsgivare:	Länsstyrelsen i Kalmar län
Landskap:	Småland
Kommun:	Kalmar
Socken:	Kalmar
Fastighet:	Abborren 1
Fornlämningsnr:	L1958:9303 (stadslager)
X koordinat:	6280854.093 (N)
Y koordinat:	583112.756 (E)
Latitud:	56,6644254
Longitud:	16,3560278
M ö h:	4 möh
Fältarbetstid:	2025-02-20
Antal arbetsdagar:	4 tim
Personal:	Ulrika Söderström
Foto, Du-nummer:	Du501:1–15
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs
Analyser:	Inga analyser genomfördes
Tidsålder:	Medeltid, 1500–1600-tal
Dokumentation:	All dokumentation förvaras på KLM.
Inmätning:	GPS Koordinater och höjdangivelser i rikets koordinatsystem SWEREF 99 TM och RH2000.

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

